

De participatiegroei van ouderen ontrafeld

Sinds het midden van de jaren negentig stijgt de arbeidsparticipatie van mannen van vijftig tot zeventig jaar. Ruwweg een kwart van de toename in de periode 1995–2006 kan worden toegeschreven aan de stijging van het gemiddelde opleidingsniveau, en ruim een vijfde hangt samen met het gestegen opleidingsniveau van de partner. De afschaffing van VUT-regelingen en de hervorming van de WAO kunnen maximaal de helft van de geobserveerde participatiestijging verklaren.

De participatie van ouderen vertoonde decennialang een dalende trend. Deze ontwikkeling is halverwege de jaren negentig gestopt. Daarna werd een voorzichtige stijgende trend ingezet, en sinds de millenniumwisseling is met name voor 55- tot 60-jarigen zelfs sprake van een forse participatiestijging. Enerzijds houdt dit verband met de toegenomen participatie van jongere generaties vrouwen, en anderzijds is sprake van een algemene positieve trend die vooral bij mannen goed zichtbaar is. In deze bijdrage wordt gefocust op de laatste trend: welke factoren hebben ertoe bijgedragen dat vanaf het midden van de jaren negentig sprake is van groei van de arbeidsparticipatie van oudere mannen?

In internationaal perspectief kan de participatiestijging van oudere Nederlandse mannen over de periode 1994–2006 spectaculair worden genoemd (tabel 1). In andere landen gaat het om vier tot tien procentpunt participatiegroei; in Nederland om bijna achttien procentpunt. Het uitgangsniveau in 1994 is zowel in Nederland als Frankrijk laag in vergelijking met andere landen, wat erop duidt dat deze twee landen betrekkelijk sterke prikkels kenden om het arbeidsproces vroeg te verlaten. In Nederland hebben hervormingen in de sociale zekerheid en het pensioenstelsel waarschijnlijk bijgedragen aan de sterke participatiegroei. Toch blijkt uit tabel 1 dat dit niet het hele verhaal kan zijn. De participatiestijging van oudere mannen is immers een fenomeen dat in vrijwel alle westerse landen optreedt, ook in landen waar geen relevant beleid is gevoerd. Het hogere opleidingsniveau, en daarmee de grotere verdien-capaciteit, heeft vermoedelijk eveneens een rol gespeeld bij de participatiegroei van oudere mannen.

Wat de literatuur zegt

De participatie van oudere mannen hangt op verschillende manieren samen met die van hun partners. Als de partner geen betaald werk verricht, wordt het wellicht aantrekkelijker om met pensioen

te gaan zodat men gezamenlijk wat kan gaan ondernemen. Wanneer op deze manier de vrije tijd van partners complementair is, zal een toenemende participatie van vrouwen leiden tot een hogere participatie van mannen. Precies dit effect wordt gevonden in een empirische studie voor de Verenigde Staten, Canada en het Verenigd Koninkrijk (Schirle, 2008). Volgens deze studie kan een kwart tot de helft van de waargenomen stijging van de arbeidsparticipatie van oudere mannen worden verklaard uit deze complementariteit van vrije tijd binnen het huishouden. Uit een andere studie blijkt dat 62 procent van de oudere Amerikaanse mannen alleen naar hun pensioen uitzien indien hun partner eveneens is gepensioneerd (Coile, 2004). Het ligt voor de hand dat de complementariteitstheorie ook relevant is als verklaring van de participatiestijging van Nederlandse oudere mannen, zeker als wordt bedacht dat zowel de participatie van oudere vrouwen als die van oudere mannen in Nederland relatief sterk is gestegen in vergelijking met andere westerse landen. In de periode 1994–2006 is de participatiegraad van Nederlandse vrouwen van 55 tot en met 64 jaar gestegen van 18,5 naar 33,8 procent. Een contrasterende theorie stelt dat de hogere participatie van vrouwen leidt tot een groter huishoudensvermogen, en dus tot meer mogelijkheden om met vervroegd pensioen te gaan voor beide partners. Vanwege een dergelijk vermogenseffect zou de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen juist kunnen leiden tot een lagere participatie van mannen. Schirle (2008) vindt echter dat de complementariteitstheorie van groter belang is. Studies die expliciet naar het vermogenseffect kijken, constateren evenmin grote invloed. Zo onderzoeken Coile en Levine (2004) of de aandelenkrach in 2000 de

Tabel 1

Participatiegraad mannen van 55 tot en met 64 jaar (in procenten)¹.

	1994	2006	Groei (procentpunt)
Denemarken	63,8	70,5	6,7
Duitsland	53,1	63,1	10,0
Frankrijk	42,1	46,8	4,7
Nederland	41,8	59,3	17,5
Verenigd Koninkrijk	64,0	68,3	4,3
Verenigde Staten	65,5	69,6	4,1
Zweden	70,5	76,2	5,7

¹ De door de OESO gehanteerde definitie wijkt af van de Nederlandse, zodat banen van een tot twaalf uur per week ook worden meegeteld in de participatiegraad.

Bron: OESO, 2007 916

DANIËL VAN VUUREN
EN ANJA DEELEN
Afdelingshoofd Sociale
Zekerheid en wetenschap-
pelijk medewerker bij het
Centraal Planbureau

pensionering van Amerikanen heeft vertraagd. De auteurs vinden echter geen relatie tussen de aandelenkoersen en de trend in de arbeidsparticipatie van ouderen gedurende de periode 1992–2002. Te verwachten valt dat het toegenomen opleidingsniveau, en daarmee de grotere verdien capaciteit, heeft geleid tot een hogere arbeidsparticipatie van ouderen. Schirle (2008) vindt dat ongeveer een derde tot de helft van de gestegen participatie van mannen in Canada, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten kan worden verklaard uit het gestegen opleidingsniveau van mannen. Naast de cohorteffecten die zijn gerelateerd aan de opleiding van oudere mannen en de participatie van hun partners speelt ook de institutionele omgeving een rol bij de participatiebeslissing. Kerkhofs *et al.* (1999) lieten zien dat zowel WAO, WW als VUT feitelijk als vervroegde pensioenarrangementen werden gebruikt. Het oneigenlijk gebruik van de WAO is in de loop van de tijd echter fors teruggedrongen (Koning en Van Vuuren, 2006), zodat deze regeling waarschijnlijk niet meer als substituut voor de officiële uitredingsregelingen geldt. Met het afschaffen van de zogenaamde vervolgtkering WW in 2003 werd ook de WW als alternatieve uitredingsroute aan banden gelegd. Ten slotte zijn de officiële vervroegde uitredingsroutes ingrijpend hervormd. Met name de actuariële omrekening over verschillende uitredingsleeftijden heeft langer doorwerken veel aantrekkelijker gemaakt, en dit heeft dan ook positieve gevolgen gehad voor de arbeidsparticipatie van ouderen (Euwals *et al.*, 2006).

Ontwikkeling participatiegraad

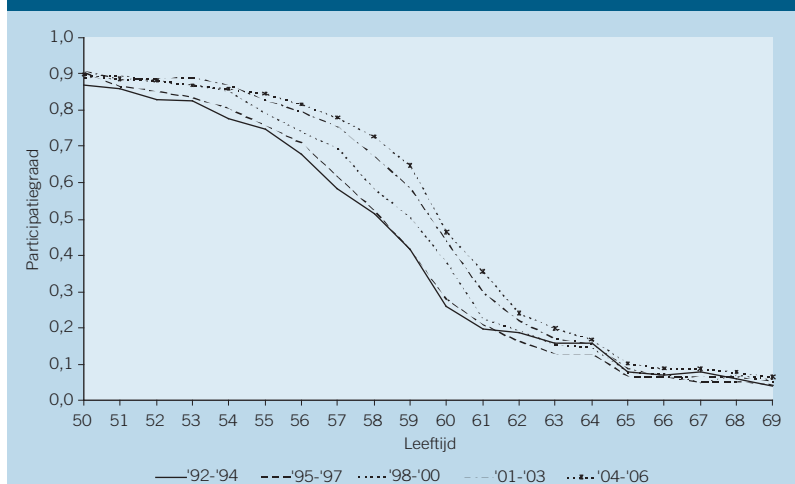
De participatiegraad van zowel 50-jarigen als 65-plussers verandert tussen 1992 en 2006 nauwelijks. Van de 50-jarige mannen participeert circa negentig procent op de arbeidsmarkt, en van de 65-plussers vijf tot tien procent. Voor de tussenliggende leeftijden is echter sprake van een forse verandering (figuur 1). In de leeftijden van 57 tot en met 60 jaar groeide de participatie met meer dan twintig procentpunt, en voor de leeftijden van 55, 56 jaar en 61 jaar nam de participatiegraad met meer dan tien procentpunt toe. Voor andere leeftijden is eveneens sprake van een stijging van de participatiegraad, zij het een betrekkelijk kleine. Verder kan uit de grafiek worden opgemaakt dat de gemiddelde participatiegraad in de periode 1992–1995 nog daalt. In de tweede helft van de jaren negentig is sprake van een behoorlijke stijging (zeven procentpunt), wat verband kan houden met de gunstige conjunctuur op dat moment. De stijging zet zich echter onverminderd door na de millenniumwisseling.

Decompositie participatiestijging

De participatiegraad van 50- tot en met 69-jarige mannen daalt tussen 1992 en 1995 van 51 procent naar 48 procent, en stijgt vervolgens naar 58 procent in 2006. Hier wordt getracht een zo groot

Figuur 1

Ontwikkeling participatiegraad 50- tot en met 69-jarige mannen.

Bron: CBS Enquête Beroepsbevolking

mogelijk deel van de stijging in de periode 1995–2006 te verklaren. Daartoe wordt eerst een logit-model geschat op basis van microdata uit de Enquête Beroepsbevolking 1992–2006, waarin participatie op de arbeidsmarkt afhangt van individuele karakteristieken, zoals opleiding en leeftijd, karakteristieken van het huishouden, zoals partner en kinderen, jaareffecten en veranderingen in het participatiepatroon over verschillende leeftijden voor zover niet samenhangend met geobserveerde variabelen (met name beleidseffecten en cultuurveranderingen).

Participatie van de partner wordt niet als verklarende variabele in het model opgenomen omdat deze variabele endogeen is. De beide partners beïnvloeden immers elkaars participatiebeslissing, zodat de causaliteit beide kanten op werkt. Wel bevat het model twee exogene variabelen die nauw zijn verbonden met de participatie van de partner, namelijk opleiding en leeftijd van de partner. Nadat het model is geschat worden de resultaten geconfronteerd met veranderingen in de gemiddelde waarden over de periode 1995–2006, zodat een schatting wordt verkregen van de bijdrage van de verschillende factoren aan de participatiegroei van oudere mannen.

Uit de schattingsresultaten blijkt allereerst dat een hogere opleiding een grotere kans op participatie impliceert. Per extra jaar scholing neemt de participatiekans met 2,9 procentpunt toe (tabel 2). Omdat het gemiddelde aantal jaren scholing van oudere mannen in de periode 1995–2006 met 0,9 jaar is toegenomen (van 12,0 naar 12,9 jaar), kan circa 2,6 procentpunt van de participatiestijging van oudere mannen worden toegeschreven aan de stijging van het gemiddelde opleidingsniveau. Dit is gelijk aan ruwweg een kwart van de totale participatiestijging gedurende de periode 1995–2006.

De participatie van oudere mannen hangt positief samen met het opleidingsniveau van de partner. Deze bevinding moet vooral worden gezien in het licht van de participatie van de partner. Een hoger opgeleide partner participeert immers vaker op de arbeidsmarkt, zodat de eerder genoemde complementariteit van vrije tijd hier waarschijnlijk een rol speelt. Omdat de gemiddelde opleidingsduur van partners over de periode 1995–2006 met 0,8 jaar toeneemt (van 8,9 naar 9,7 jaar), is het effect op de participatie +2,1 procentpunt. Verder heeft de partnerleeftijd een negatieve invloed op de participatiekans, en deze neemt zelfs exponentieel toe met de partnerleeftijd. Het achterliggende motief is ook hier waarschijnlijk complementariteit van vrije tijd. De gemiddelde leeftijd van de partner neemt licht af in de loop van de tijd, wat een klein positief effect sorteert voor de participatiekans van oudere mannen. Naast het gestegen opleidingsniveau van mannen en de toegenomen participatie van vrouwen blijkt uit de analyse dat veel andere ontwikkelingen niet of nauwelijks hebben bijgedragen aan de participatiestijging van oudere mannen. Zo heeft het al dan niet aanwezig zijn van een partner niet veel invloed op de participatiebeslissing van oudere mannen. Wel is

Tabel 2

Decompositie participatiegroei 1995–2006¹.

	A. Marginaal effect op participatiekans (procentpunt)	B. Standaardfout	C. Verandering over periode 1995–2006	D = A - C. Geïmpliceerde bijdrage aan participatiegroei (procentpunt)
Opleiding (jaren)	2,9	0,1	0,90	2,6
Opleiding partner (jaren)	2,7	0,2	0,78	2,1
Partner	-1,0	0,9	-0,03	0,0
Thuiswonend kind	9,4	0,4	-0,01	-0,1
Partner werkloos	4,1	1,4	0,00	0,0
Jaar	ja ²	*		-
Opleidingsrichting	ja	*		0,3
Opleidingsrichting × jaar	ja	*		
Leeftijd	ja	*	-0,03	0,2
Leeftijd × jaar	ja	* vanaf 2004		-
Leeftijd partner	ja	*	-0,06	0,0
Totaal verklaarde participatiegroei				5,2
Totale participatiegroei				10,0

¹ De modelparameters zijn geschat op basis van individuele waarnemingen in de periode 1992–2006. De variabelen leeftijd en leeftijd partner zijn opgenomen als derdegraadspolynoom. Een * indiceert dat de dummyvariabelen gezamenlijk significant zijn bij 5% betrouwbaarheidsniveau (F-toets). Opleidingsrichting is gemodelleerd middels vier categorische dummyvariabelen, te weten: algemeen, economie, techniek, verzorging.

² De afzonderlijke jaardummy's zijn significant groter dan 0 in 1994, 1995, 1997, 1998, 1999, 2001 en 2003, waarbij 1992 als basisjaar is gekozen.

van belang of de partner al dan niet werkloos is. Een werkloze partner verhoogt de kans dat men participeert met vier procentpunt: het zogenaamde *additional worker effect*. Het percentage oudere mannen met een werkloze partner is over de tijd echter nauwelijks veranderd, en kan dan ook geen belangrijke verklaring vormen voor de stijging van de participatiegraad van oudere mannen.

Ook de samenstelling van de beroepsbevolking naar opleidingsrichting heeft een bijna verwaarloosbaar effect gehad op de ontwikkeling van de participatiegraad van oudere mannen gedurende de periode 1995–2006, al zijn in de loop van de tijd de aandelen in de verschillende opleidingsrichtingen enigszins verschoven. Een of meer inwonende kinderen impliceren een fors hogere kans op participatie: negen procentpunt. Doordat het aandeel oudere mannen met inwonende kinderen in de periode 1995–2006 nauwelijks is veranderd, is sprake van een verwaarloosbaar klein participatie-effect voor deze periode. Geschoond voor andere effecten is de participatiegraad van oudere mannen in de periode 1997–1999 bijna elf procentpunt hoger dan in 1992–1993 en 2004–2006. Omdat met name de eerste en tweede periode precies samenvallen met perioden van respectievelijk hoog- en laagconjunctuur, suggereert dit resultaat dat het zogenaamde *encouraged worker effect* van ouderen in de orde van vijf procentpunt ligt, ervan uitgaande dat het *discouraged worker effect* ongeveer even groot is. Tenslotte wijst de analyse erop dat vanaf 2004 het leeftijdsprofiel, geschoond voor de geobserveerde variabelen, begint te verschuiven ten opzichte van eerdere jaren. Dat wil zeggen dat er, te beginnen in de meest recente jaren, sprake is van een positieve trend in de arbeidsparticipatie van ouderen, buiten de eerdergenoemde trends van met name onderwijs en participatie partner om. Dit suggereert dat de effecten van beleid vanaf 2004 een belangrijke rol gaan spelen, en mogelijk is ook sprake van een cultuuromslag. Bij beleid kan met name worden gedacht aan de overgang van VUT naar prepensioen, en de hervorming van de WAO. Uit de tabel is af te lezen dat het maximale totale effect van de verschillende beleidsmaatregelen gelijk is aan 4,8 procentpunt, ofwel minder dan de helft van de totale participatiegroei.

Conclusie

In vrijwel alle westerse landen is in de periode 1994–2006 sprake geweest van een stijgende arbeidsparticipatie van oudere mannen. Nederland kende een betrekkelijk laag uitgangsniveau, maar de groei is uitzonderlijk hoog te noemen. Uit modelschattingen blijkt dat circa de helft van de gerealiseerde groei in de

periode 1995–2006 verband houdt met het gestegen opleidingsniveau en de gestegen arbeidsparticipatie van vrouwen. Dat laatste impliceert dat oudere mannen een steeds minder sterke voorkeur hebben voor pensioen, omdat hun vrije tijd complementair is met die van hun partner. De andere helft hangt waarschijnlijk grotendeels samen met diverse hervormingen rond VUT en prepensioen, en de WAO. Dit verklaart hoogstwaarschijnlijk het verschil met andere landen. Conjuncturele invloeden zijn over de gehele periode 1992–2006 slechts van beperkt belang geweest voor de participatiegroei van oudere mannen, hoewel de hoogconjunctuur in 1997–1999 de participatie tijdelijk flink heeft opgestuwd. Het *encouraged worker effect* ligt met de schattingsresultaten als uitgangspunt in de buurt van de vijf procentpunt. De bevinding dat oudere mannen met een werkloze partner vaker participeren dan anderen hangt juist negatief samen met de conjunctuur. Dit *additional worker effect* is weliswaar significant, maar heeft over de gehele periode geen noemenswaardige invloed uitgeoefend op de participatiegroei. In deze bijdrage is geen aandacht besteed aan de ontwikkeling van het aantal gewerkte uren door oudere mannen, omdat gedurende de onderzochte periode nauwelijks sprake is van verandering. In de nabije toekomst zou dit echter kunnen gaan veranderen, en naarmate meer gegevens beschikbaar komen kan het de moeite waard zijn om alsnog een analyse te verrichten op het aantal gewerkte uren. Dit is met name interessant in het licht van de discussie over deeltijdpensioen (Kantarci en Van Soest, 2008). Voorts is geen expliciete aandacht besteed aan de veranderende samenstelling van de beroepsbevolking, met name de afname van fysiek zware beroepen. Deze ontwikkeling heeft waarschijnlijk een gunstige invloed gehad op de participatiegraad. Voor zover de veranderende samenstelling van de beroepsbevolking niet is gerelateerd aan het gestegen opleidingsniveau, is het maximale effect van beleid nog kleiner dan de genoemde bovengrens van 48 procent.

LITERATUUR

- Coile, C. (2004) Retirement incentives and couples' retirement decisions. *Topics in economic analysis and policy*, 4(1), 1–28.
- Coile, C. en P. Levine (2004) *Bulls, bears and retirement behaviour*. NBER werkdokument nr 10779. Cambridge, Mass.: NBER.
- Euwals, R., D. van Vuuren en R. Wolthoff (2006) *Early retirement behaviour in the Netherlands: evidence from a policy reform*. IZA discussieartikel nr 1992. Bonn: IZA.
- Kantarci, T. en A. van Soest (2008) Gradual retirement: preferences and limitations. *De Economist*, 156(2), 113–144.
- Kerkhofs, M., M. Lindeboom, en J. Theeuwes (1999) Retirement, financial incentives and health. *Labour economics*, 6(2), 203–227.
- Koning, P. en D. van Vuuren (2006) WW-component in WAO-instroom verleden tijd. *ESB*, 91(4492), 408–410.
- Schirle, T. (2008) Why have the labor force participation rates of older men increased since the mid-1990s? *Journal of labor economics*, 26(4), 549–594.